

Riktlinjer för förskola och grundskola avseende lokaler och utemiljö

"I Väsby har vi barns och elevers bästa i fokus. I våra skolor når alla elever målen och Väsbyborna känner stolthet över skolan. I Väsby har eleverna glittret i ögonen – från förskola till gymnasiet".

Lärmiljöerna ska bidra till lusten att lära och vara ett ändamålsenligt stöd för verksamheten. De ska präglas av hållbarhetstänkande i alla aspekter, från samhällsbyggnad och lärmiljö till val av byggnadsmaterial och tekniska system.

Som ett stöd i att nå dessa målsättningar har det inom ramen för skolutvecklingsprojektet *Ett lärande Väsby* utarbetats riktlinjer för vad som är viktigt för förskole- och grundskoleverksamheten när lokaler och utemiljö för förskola och grundskola ska planeras. Lokaler för gymnasiet är inte med.

Riktlinjerna har godkänts av:
Politiska styrgruppen för *Ett lärande Väsby* 2016-06-07
Kommunfullmäktige 2017-10-23
KS/2016:387

Senaste revideringsdatum:
Revidering godkänd av:

Innehållsförteckning

I LÄRMILJÖN I UPPLANDS VÄSBYS GRUNDSKOLOR OCH FÖRSKOLOR	4
1.1 KUNSKAP OCH LÄRANDE.....	4
1.2 HÅLLBARHET OCH FLEXIBILITET	4
1.3 KOMMUNEN HAR SKOLPLIKTSANSVAR.....	5
1.4 RIKTLINJER FÖR PLANERING AV LOKALER OCH UTEMILJÖ	5
1.5 STYRANDE REGELVERK	5
2 PLANERING AV LOKALER	6
2.1 EKONOMISKT HÅLLBARA ENHETER.....	6
2.2 LOKALER	6
2.3 GOD FYSISK INOMHUSMILJÖ	9
2.4 DIGITALISERING OCH LÄRMILJÖER.....	9
2.5 TILLGÄNGLIGHET	10
2.6 SÄKERHET.....	10
2.7 ENERGI- OCH MILJÖKRAV KOMMUNALA FASTIGHETER	11
3 PLANERING AV UTEMILJÖ	12
3.1 PLANERING AV UTEMILJÖ	12
3.2 PLANERINGS/ANALYSVERKTYG FÖR BEDÖMNING AV FRIYTA.....	12
3.3 FRIYTA PÅ TAK/TERRASS.....	13
3.4 AVSTEG FRÅN RIKTLINJER.....	13
3.5 ÄNDAMÅLSENLIG UTEMILJÖ.....	14
3.6 TRAFIKSÄKERHET	14
3.7 BULLER UTE.....	15
4 MEDVERKANDE, REFERENSER OCH LITTERATURTIPS.....	16
4.1 MEDVERKANDE I ARBETET MED FRAMTAGANDE AV RIKTLINJER	16
4.2 REFERENSER.....	16
4.3 LÄSTIPS	17
4.4 ÖVRIGA KÄLLOR OCH REFERENSER	18
BILAGA 1 ANALYSVERKTYG FÖR KVALITETSBEDÖMNING AV UTEMILJÖ VID FÖRSKOLA	19
ANALYSVERKTYG FÖR KVALITETSBEDÖMNING AV UTEMILJÖ VID FÖRSKOLA	19
LEKVÄRDEFAKTOR FÖR BEDÖMNING AV FÖRSKOLEGÅRDAR I UPPLANDS VÄSBY	20
BILAGA 2 ANALYSVERKTYG FÖR KVALITETSBEDÖMNING AV UTEMILJÖ VID GRUNDSKOLA.....	24
ANALYSVERKTYG FÖR KVALITETSBEDÖMNING AV UTEMILJÖ VID FRITIDSHEM ELLER SKOLA.....	24
ANALYSVERKTYG FÖR KVALITETSBEDÖMNING AV FRIYTA VID GRUNDSKOLA I UPPLANDS VÄSBY KOMMUN.....	25

I Lärmiljön i Upplands Väsby grundskolor och förskolor

”I Väsby har vi barns och elevers bästa i fokus. I våra skolor når alla elever målen och Väsbyborna känner stolthet över skolan. I Väsby har eleverna glittret i ögonen – från förskola till gymnasiet”.

I.1 Kunskap och lärande

Förskolor och grundskolor i Upplands Väsby ska präglas av långsiktighet i synen på kunskap, lärande, individuell utveckling och socialt samspel. Lärmiljöerna ska stödja ett pedagogiskt arbete i enlighet med gällande skollag och läroplaner och samtidigt kunna möta framtida förändringar i barn- och elevunderlag, organisation och arbetssätt. Förskolor och grundskolor ska vara hållbara över tid, inte enbart med avseende på ekonomisk och fysisk hållbarhet utan även social och kulturell hållbarhet.

Barn och elever tillbringar större delen av sin dag i förskolan eller skolan. Därför är det viktigt att både inomhusmiljön och utemiljön gynnar barns och elevers utveckling samtidigt som de stödjer den pedagogiska verksamheten.

Det är kommunens utbildningskontor som tillsammans med huvudmannen för verksamheten ansvarar för att få fram barnets perspektiv när det ska byggas en ny förskola eller grundskola. Barnens perspektiv ska inte blandas ihop med barnperspektivet. Barnperspektivet utgår från vad vuxna anser är bra för barn. Barnens perspektiv innebär att barnens egna åsikter kommer fram.

I.2 Hållbarhet och flexibilitet

Riktlinjerna beskriver planeringsförutsättningar för lokaler för förskola och grundskola baserat på de idéer som finns idag om pedagogiskt arbete men ska samtidigt kunna möta en föränderlig framtid.

I förskolan och grundskolan läggs grunden för att nå en hållbar framtid. Förskolor och grundskolor i Väsby ska präglas av hållbarhetstänkande och erbjuda en så rik lärmiljö som möjligt för barn och elever oavsett individuella förutsättningar, genus eller kulturell och social bakgrund. Att bygga hållbart handlar inte enbart om energiförsörjning, miljöaspekter och infrastruktur utan också om att anamma begreppen ändamålsenligt, flexibelt, lokaleffektivt och en god arbetsmiljö för barn och vuxna.

Förskolan och grundskolan ska kunna möta framtida förändringar i barn- och elevunderlag, förändring av organisation och arbetssätt. Lärmiljöerna ska tillåtas vara föränderliga. Detta ställer krav på att lokalerna klarar av en flexibel verksamhet. Exempel på verksamhetens behov av flexibilitet kan handla om att byggnadens tekniska system är anpassningsbara, att det går att göra enklare lokalomställningar och att delar av byggnaden kan vara avskiljbar och uthyrningsbar.

Att göra lokalerna generella innebär att olika lärmiljöer kan medges i samma fysiska avgränsning, beroende på verksamhetens behov och hänger tätt samman med behovet av att kunna förändra exempelvis arbetssätt och förändring av storlekar på barngrupper och elevantal.

I.3 Kommunen har skolpliktsansvar

Upplands Väsby kommun har det yttersta ansvaret för att erbjuda alla barn i skolpliktig ålder en skolplacering och att erbjuda vårdnadshavare en förskoleplats inom fyra månader efter ansökan om en barnomsorgsplats. Kommunen har ett så kallat skolpliktsansvar och det yttersta ansvaret för skolväsendet. Förskolan eller grundskolan drivs av en huvudman som kan vara kommunal eller privat. Huvudmannen kan bedriva verksamhet i kommunens lokaler eller i egna lokaler.

När det finns behov av nya lokaler för att kommunen ska kunna fullgöra sitt huvudansvar inom skolväsendet kan utbildningsnämnden i egenskap av ansvarig för skolväsendet beställa nya förskolelokaler eller skollokaler av kommunstyrelsens teknik- och fastighetsutskott som är kommunens fastighetsägarrepresentant. Verksamheten kan drivas av kommunal eller privat huvudman.

I.4 Riktlinjer för planering av lokaler och utemiljö

Inom ramen för skolutvecklingsprojektet *Ett lärande Väsby* har det arbetats fram riktlinjer för planering av förskola och grundskola avseende lokaler och utemiljö. Lokaler för gymnasieverksamhet berörs inte av riktlinjerna. Benämningen skola i dessa riktlinjer avser grundskola.

Riktlinjerna lyfter de aspekter som Upplands Väsby kommunen anser är av betydelse för att kunna skapa välplanerade lärmiljöer, optimerad lokalanvändning, hållbara enheter, miljöer som ska stimulera barns och elevers lust att lära samt att barn, elever och personal känner stolthet över förskolan och grundskolan. Riktlinjerna är ett samarbete mellan kommunen som ansvarig för skolväsendet, kommunen som lokalhållare och tillsynsmyndighet samt huvudmannen som verksamhetsutövare.

Riktlinjerna ska säkerställa att nya förskolor och grundskolor får samma planeringsförutsättningar oavsett huvudmannaskap. Huvudmannen tillåts skapa sin egen pedagogiska lärmiljö så länge den samverkar med dessa riktlinjer.

Riktlinjerna fastställs av kommunfullmäktige. Revidering av riktlinjer hanteras av kommunens utbildningschef i samråd med kommunledningskontoret, kultur- och fritidskontoret, kontoret för samhällsbyggnad och miljökontoret. Fastställande av revideringar sker via kommunstyrelsen eller av denne utsedd ansvarig.

I.5 Styrande regelverk

Det är skollagen, läroplaner, timplaner med mera som är styrande för huvudmannens verksamhet. Även Miljöbalken, Arbetsmiljölagen, livsmedelslagstiftningen och Folkhälsomyndigheten påverkar verksamheten och dess lokaler. För byggnaden gäller bland annat Plan- och bygglagen och Boverkets byggregler.

Riktlinjerna ersätter inte grundläggande krav som lagstiftning, förordningar, föreskrifter och branschregler ställer inom respektive område, utan ska ses som ett komplement med förtydliganden kring vissa områden som anses vara av särskild vikt för att det ska bli en väl fungerande förskola eller grundskola.

2 Planering av lokaler

Förskolor och grundskolor ska planeras så att de är hållbara över lång tid och kan möta framtida pedagogiska eller organisatoriska förändringar. Storlek och omfattning av lokalerna ska anpassas så att lokalerna nyttjas effektivt med hänsyn till den ersättning som huvudmannen får för en fungerande ekonomisk enhet.

2.1 Ekonomiskt hållbara enheter

Vid behov av nya lokaler är det kommunens utbildningskontor som i samråd med huvudmannen för verksamheten anger förskolans eller grundskolans platskapacitet. Platskapacitet, behov av särskole- eller resursverksamhet och barnomsorg på obekvämt arbetstid fastställs i samband med beställning av nya enheter. Antal barn eller elever ska ge tillräckliga förutsättningar för ekonomisk hållbarhet för huvudmannen.

Kommunen har skolpliktsansvar och om förskolan eller skolan ska ha beredskapsmarginal för att i framtiden kunna ta emot fler barn eller elever avgörs också i samband med planeringen av verksamhetens storlek.

Riktlinjerna avser planering av lokaler för:

- förskola (inklusive allmän förskola) för barn 1-5 år
- skolbarnomsorg (fritidsverksamhet, fritidsklubb) för barn 6-12 år
- grundskola F-9 inklusive särskola

Lokaler för pedagogisk omsorg (före detta dagmamma) berörs inte då verksamheten bedrivs i hemmiljö. Inte heller tas lokaler för öppen förskola eller fritidsgård med.

2.2 Lokaler

Det finns inte någon lagstiftning som talar om hur stora eller små lokalerna i en grundskola eller förskola ska vara. Det är lokalernas ändamålsenlighet för den verksamhet som ska bedrivas i lokalerna som ska vara i fokus. För att uppnå ändamålsenlighet kan krav från bland annat läroplaner, ventilation, buller och smittskydd påverka behovet av yta.

Lokalerna ska inrymma efterfrågade funktioner och erbjuda såväl barn och elever som vuxna arbetstagare omsorgsfullt utformad arbets- och inomhusmiljö med goda estetiska och arkitektoniska kvalitéer.

Förskolor och skolor ska utgöra arkitektoniskt värdefulla inslag i samhället som tydligt signalerar vikten av kunskap och barns och elevers värde.

2.2.1 Beläggning och lokalutnyttjande

En enskild lokal eller rum bör användas 75-80 procent av skoldagens eller förskoledagens verksamhetstid. Om den enskilda lokalen eller rummet används kortare tid ska möjlighet till alternativ användning studeras, lokalen bör då utformas för fler än ett ämne eller flera funktioner, en så kallad *kombisal*.

Av denna anledning bör skolbarnomsorg för åk F-3 (fritidsverksamhet) bedrivas i de lokaler som nyttjas av F-3 för skolundervisning och barnomsorg på obekvämt arbetstid bör bedrivas i de lokaler som används av förskoleverksamheten andra tider på dygnet.

Särskola och resursskola är mer lokalkrävande verksamheter jämfört med annan grundskoleverksamhet och kan därför ha behov av lokaler trots lägre nyttjandegrad än 75-80 procent.

2.2.2 Omställning av lokaler

Lokaler för F-3 bör kunna konverteras till förskolelokaler och omvänt.

Om förskolan eller skolan ska förberedas för att på sikt kunna utöka platskapaciteten finns flera faktorer som påverkar om detta är möjligt att åstadkomma. Om byggnaden behöver utökas måste detaljplan och byggrätt medge en sådan utökning och det måste finnas tillräckligt stor utemiljö. Förskolan eller skolan kan uppföras i flera etapper. Byggnadens tekniska system, antal toaletter, matsalens storlek och kökets kapacitet är andra faktorer som kan påverka möjligheten att utöka barn- eller elevantal.

2.2.3 Förskolelokaler

Skollagen reglerar inte var förskoleverksamheten ska ske. Läroplanen för förskolan belyser däremot vikten av ändamålsenliga lokaler. Förskolan är barnens arena. Det brukar talas om att den fysiska miljön är den tredje pedagogen, efter barnet självt och personalen.

Reglering av förskolelokalers placering finns i Miljöbalken och Plan- och bygglagen. Enligt lokaliseringsprincipen 2 kap. 6§ miljöbalken ska platsen där verksamheten bedrivs vara lämplig. En sådan plats ska vara vald så att ändamålet kan uppnås med minsta möjliga ingrepp, och så liten risk för negativ påverkan som möjligt, på människors hälsa och miljö.

Upplands Väsby kommun ska erbjuda moderna och hållbara skollokaler som möjliggör att barnen mår bra, utvecklas och kan uppnå målen i läroplanen. Lokalerna ska utgöra en god arbetsmiljö för både elever och personal.

Förskolans läroplan, *Lpfö 98* (reviderad 2010), säger att utbildningen i förskolan ska, varhelst den anordnas, vara likvärdig. Normerna för likvärdigheten anges av de nationella målen och förskolan ska arbeta för att nå dessa mål. Omsorg om det enskilda barnets välbefinnande, trygghet, utveckling och lärande ska präglade arbetet i förskolan. Hänsyn ska tas till barnens olika förutsättningar och behov. *Regler för godkännande av fristående utförare att starta och driva förskola eller pedagogisk omsorg i Upplands Väsby kommun* nämner att verksamheten ska bedrivas i ändamålsenliga lokaler, att lokalernas storlek och utformning, miljö och material ska vara utformade så att en god pedagogisk verksamhet kan tillgodoses samt att utemiljön ska vara anpassad till barnens ålder och behov och vara trygg och säker.

Förskolan ska inrymma följande funktioner:

- ”barnens arena” med plats för lärande, skapande, temalekar, samlingar, mat, hygien och vila
- personal- och administration
- storkök
- förskolegård

Mindre barngrupper med mål att småbarnsgrupperna inte ska överstiga 15 barn är en politisk målsättning i Upplands Väsby. Verksamhet ska därför kunna bedrivas med olika storlekar på barngrupper.

Förskolan kan uppföras i flera våningsplan, vilket kan frigöra yta för en större utemiljö. Forskning visar att barn utvecklar motorik och balans genom att få använda trappor. Man kan också genom lokalernas invändiga gestaltning utnyttja höjden mellan våningsplan i den pedagogiska verksamheten, man brukar tala om att ”barn har rätt till horisonten”.

Tillagningskök eftersträvas där det är möjligt.

2.2.4 Grundskolelokaler

Skollagen reglerar inte var skolverksamheten ska ske, däremot anges i skollagen att för utbildningen ska de lokaler och den utrustning finnas som behövs för att syftet med utbildningen ska kunna uppfyllas.

Reglering av skollokalers placering finns i Miljöbalken och Plan- och bygglagen. Enligt lokaliseringsprincipen 2 kap. 6§ miljöbalken ska platsen där verksamheten bedrivs vara lämplig. En sådan plats ska vara vald så att ändamålet kan uppnås med minsta möjliga ingrepp, och så liten risk för negativ påverkan som möjligt, på människors hälsa och miljö.

Lokalernas utformning, storlek och innehåll påverkas också av de krav som ställs på undervisningen via läroplan, timplan och kursplaner med mera.

Upplands Väsby kommun ska erbjuda moderna och hållbara skollokaler som möjliggör att eleverna kan utvecklas och uppnå kunskapskraven i läroplanen. Lokalerna ska utgöra en god arbetsmiljö för både elever och personal.

I en grundskola ska det finnas tillgång till ändamålsenliga lokaler med undervisningsytor, skolbibliotek, matsal, elevhälsovård, personal- och administrationsytor, idrott och storkök. Det ska också finnas ändamålsenlig skolgård. Skolbarnomsorg (fritids och fritidsklubb) ordnas inom skolans ordinarie undervisningslokaler.

Utbildningsnämnden i Upplands Väsby kommun har beslutat att alla skolor ska ha ett skolbibliotek. Skolbiblioteket regleras även i skollagen. Om skolbibliotek även ska kombineras med stadsdelsbibliotek avgörs i samråd med kommunens kultur- och fritidskontor inför uppförande av varje ny grundskola.

Skolan kan vara i ett eller flera våningsplan.

Tillagningskök eftersträvas där det är möjligt.

Behov av nya idrottslokaler ska samrådaskommunens kultur- och fritidskontor för att också kunna användas av föreningslivet.

Generellt kräver årskurs F-3 och 7-9 mer lokaler än 4-6, bland annat på grund av fritidsverksamhet i F-3 och mer undervisning i specialsalar för eleverna i år 7-9.

Grundskolor ska kunna användas för tillfällig övernattnings vid exempelvis turneringar och event. Skollokaler som matsal och idrottslokal ska kunna hyras ut efter skolans ordinarie verksamhetstider. Planering av utrymning, läs- och larmzoner ska ta hänsyn till dessa önskemål.

2.3 God fysisk inomhusmiljö

Elever i skolan, precis som personalen i skolan, likställs med arbetstagare och omfattas därmed av arbetsmiljölagen. Barn i förskola och fritidsverksamhet omfattas inte av arbetsmiljölagen men påverkas ändå av arbetsmiljön.

Arbetsgivaren (skolans eller förskolans huvudman) har huvudansvaret för den fysiska arbetsmiljön som omfattar både lokaler och utemiljö. Huvudmannen ska ges möjlighet att delta i planeringen av lokalernas utformning.

Den fysiska miljön i förskola och skola påverkar ljud och buller och att personal och elever drabbas av "ljudtrötthet" är inte ovanligt, särskilt i förskolor. Arkitektur och layout har stor betydelse för ljudmiljön. Trender som öppna planlösningar i skolor och förskolor riskerar att förvärra ljudsituationen där olika aktiviteter kan störa varandra.

Folkhälsomyndighetens allmänna råd om ventilation i skola ska följas. Ventilationen ska även ta hand om de emissioner som kommer från inredning, golvmattor, målarfärg m.m.

Det är viktigt att det finns bra belysning i lokalerna, anpassad för att undvika ohälsa hos barn, elever och personal. Belysningen ska vara flimmerfri. Rummen i förskolor och skolor bör tillåta ett flexibelt möbleringsarrangemang och belysningslösningen bör vara utformad för detta behov.

Förskolan eller skolan ska upplevas inbjudande och barn, elever och personal ska kunna känna sig stolta över och trivas i sina lokaler. Färgsättning och materialval anpassas till den verksamhet som ska bedrivas i lokalerna. Korridorer, passager, entréer och toaletter ska utformas så att barn och elever känner sig trygga. Lokalerna ska vara överblickbara för pedagoger, lärare och övrig personal utan att inkräkta på barns och elevers integritet.

Lokalernas utformning, arkitektur, möblering och materialval ska underlätta städningen, bland annat bör förvaring av material ske i stängda skåp och/eller lådor med lock. Andra viktiga parametrar för en god inomhusmiljö är orienterbarhet, siktlinjer, utsikt, utblick samt tillgång på dagsljus.

2.4 Digitalisering och lärmiljöer

Förskolan och skolan använder sig mer och mer av digitala lärmiljöer. Det handlar om att involvera och möjliggöra digitala verktyg som en naturlig del i undervisningen.

Digitaliseringen ställer krav på att lokaler medger exempelvis användning av och räckvidd för trådlösa nätverk, projiceringsmöjligheter och förvaring och laddning av utrustning. Det bör också skapas möjlighet att använda IT-stöd utomhus

2.5 Tillgänglighet

Lekredskap och lekmiljöer, såväl inomhus som utomhus, ska tillåta att barn i olika åldrar har olika behov och färdigheter och ska ges likvärdiga förutsättningar att upptäcka och utvecklas.

Barn och elever ska inte uppleva att de känner sig kränkta eller på annat sätt annorlunda behandlade på grund av lokalernas fysiska utformning eller utsmyckning. Exempel på hur detta kan vävas in i den fysiska planeringen av förskolan eller grundskolan är bland annat att undvika att skapa miljöer som bygger på stereotypa uppfattningar om manligt och kvinnligt.

Särskola eller resursskola kan innebära att lokalerna behöver högre grad av tillgänglighetsanpassningar eller förberedelse för framtida anpassningar.

Boverkets byggregler avsnitt 3:12 om tillgänglighet för personer med funktionsnedsättning gäller även för förskole- och skolgårdar. Alla barn och unga ska kunna använda och vara delaktiga i utemiljön på förskole- och skolgårdar.

Upplands Väsby kommun gjorde 2010 en tillgänglighetsplan för att underlätta arbetet med enkelt avhjälpna hinder i befintliga lokaler. I denna tillgänglighetsplan finns fastställt vad kommunen anser är en publik lokal i skola och förskola samt vad som gäller för lekplatser. Lokaler som alltid anses vara publika i skolor är:

- matsal
- aula
- gymnastiksal med tillhörande omklädningsrum
- rektorsexpedition
- angränsande rvc till lokalerna ovan samt förflyttningvägar dit

Någon av skolans publika lokaler ska kunna användas för allmänna val. Publika lokaler i förskolor anses vara en (1) entré samt vägen dit.

2.6 Säkerhet

2.6.1 Utrymning personskydd brand

Utrymningslarm för personskydd vid brand ska finnas. Återsamlingsplats vid brand ska vara tydligt skyltad.

Planering av utrymningsvägar ska ske så att barn och elever utryms på ett säkert sätt. Utrymning av förskolebarn mot ytor som inte har fysisk avgränsning mot exempelvis bilväg eller cykelväg bör inte förekomma. Utrymning genom fönster i entréplan bör undvikas.

2.6.2 Väpnat våld i skolan

En säkerhetsaspekt som kan behöva beaktas vid nybyggnation eller ombyggnad av en grundskola är risken för väpnat våld i skolan. Möjlighet till inrymning, utrymning och utestängning hanteras i samband med lokalernas utformning.

2.6.3 Inbrottslarm och kameraövervakning

Inbrottslarm ska finnas. Det bör integreras med förskolans eller skolans passersystem.

Behov av utvändigt kameraövervakning avgörs inför uppförande av varje ny förskola och grundskola.

2.7 Energi- och miljökrav kommunala fastigheter

Upplands Väsby kommun vill vara ett föredöme inom miljö- och klimatområdet. Nybyggda fastigheter som ägs av kommunen ska uppfylla de krav inom energi-, klimat- och miljöområdet som ställs av kommunfullmäktige. Dessa krav finns samlade i *Riktlinjer för hållbart byggande*, framtagen av kontoret för samhällsbyggnad. Det handlar bland annat om styrning av energi, materialval samt sunda inomhus- och utomhusmiljöer. Kommunen använder Green Buildings Councils miljöcertifieringssystem Miljöbyggnad.

Verksamheter som bedrivs i kommunens lokaler ska ges möjlighet att sortera minst matavfall, brännbart, farligt avfall, förpackningar och tidningar samt grovavfall.

3 Planering av utemiljö

I Upplands Väsby kommun eftersträvas att förskolebarn och elever har tillgång till en ändamålsenlig utemiljö där gårdarnas kvalitet och friytor bidrar till en lustfylld utevistelse och pedagogisk verksamhet.

3.1 Planering av utemiljö

Erfarenheter från den inventering som Malmö stad har genomfört med avseende på friytans påverkan på gårdens kvalitet visar en brytpunkt vid ca 30 m²/barn friyta. Förskolegårdar med mindre yta påverkar kvalitén på grönytor och redskap då slitaget blir alltför högt. Vid en friyta understigande 20 m²/barn bedöms det som svårt att uppnå den variation som krävs för utemiljöer ämnade åt barn. Upplands Väsby kommuns riktlinjer gällande utemiljön storlek och bedömning bygger på detta arbete.

Det skall i möjligaste mån finnas friyta i direkt anslutning till huvudbyggnaden när det gäller förskola och årskurs F-6. Endast om det finns särskilda skäl går det att hänvisa till intilliggande allmän platsmark som huvudsaklig friyta. Kompensationsåtgärder eller kompletterande utemiljöer kan vara utanför en inhägnad förskolegård eller avgränsad skolgård. Om gårdens innehåll och kvalitéer är goda kan en spännande och utvecklande miljö uppnås även på en mindre gård.

3.1.1 Riktlinjer gällande friyta vid förskola

I Upplands Väsby är ambitionen att friytan ska vara minst 30 m² per barn och minst en sammanhängande friyta på 2 000 m² i anslutning till förskolelokaler. Riktlinjer om storlek på sammanhängande friyta gäller inte för mindre förskolor (60 barn eller färre).

3.1.2 Riktlinjer gällande friyta vid grundskolor

I Upplands Väsby är ambitionen att friytan ska vara minst 15 m² per barn och minst en sammanhängande friyta på 3 000 m² i anslutning till skollokalen.

Pedagogisk planering så som schemaläggning ska beaktas vid bedömning av friytans storlek. Möjlighet finns att schemalägga grupper utevistelse vilket ska beaktas med avseende på antalet barn som ska anses nyttja friytan.

3.2 Planerings/analysverktyg för bedömning av friyta

Ett gemensamt bedömningsverktyg av förskolor och skolors friyta är viktigt eftersom flera nämnder inom kommunen är involverade. Ett planerings- och analysverktyg är därför framtaget med utgångspunkt i Malmö stads planeringsverktyget Lekvärdesfaktor. Lekvärdesfaktor används i Malmö för bygglovsgranskning av planer vid nyetablering av kommunala och privata förskolor och skolor. Verktöget är också användbart för att inventera kvalitet och utvecklingsbehov i befintliga utemiljöer. Lekvärdesfaktor har bland annat använts i Örebro och Göteborg för att inventera status på förskolegårdar.

Lekvärdesfaktor utvecklades 2011 av en förvaltningsövergripande grupp bestående av utbildningsförvaltningen, miljöförvaltningen, serviceförvaltningen, gatukontoret och stadsbyggnadskontoret. Syftet med arbetet var att ge förutsättningar för förskolebarns lek och rörelse och främja deras utveckling genom tillräckligt stora och omväxlande utomhusmiljöer.

Lekvärdesfaktorn innehåller sju kvalitetsaspekter som poängsätts och tillsammans ger ett värde på friytans totala kvalitet. Följande aspekter bedöms:

1. friyta
2. zoner av gården – det bör på varje gård finnas zoner som fungerar som trygga områden, som möjliggör vidlyftig och dynamisk lek och ett vildare område som ger upplevelse av rymd.
3. tillgänglighet
4. vegetation och topografi
5. integration av lekutrustning i landskapet
6. möjlighet till omvärldsförståelse
7. utsikt över grönska, samspel mellan ute och inne.

Verktyget är ett fungerande verktyg för att på ett systematiskt sätt avgöra vilka kvaliteter i utemiljön som kan verka kompenserande för de gårdar där friyta enligt Boverkets rekommendationer inte kan uppnås.

Verktyget bifogas riktlinjerna som *Bilaga 1 Analysverktyg för kvalitetsbedömning av friyta vid förskola* och *Bilaga 2 Analysverktyg för kvalitetsbedömning av friyta vid grundskola*.

3.3 Friyta på tak/terrass

Vid hårt exploateringsstryck kan det i tät stadsbebyggelse bli aktuellt med friyta på tak/terrass eller liknande. Detta ställer särskilda krav på planering och byggnation samt säkerställande av de pedagogiska miljöerna. Förutom extra högt ställda krav på underhåll och drift ska krav på friytans storlek och funktion ställas motsvarande friyta i marknivå. Detta inkluderar tillgång till gröna ytor.

3.4 Avsteg från riktlinjer

En friyta på 30 m² per barn i förskolan och 15 m² i grundskolan är Upplands Väsby kommuns ambition vid planering av nya lokaler för förskola och skola. Vid hårt exploateringsstryck kan det i tät stadsbebyggelse uppkomma ett behov av förskolegårdar utan tillgång till friyta motsvarande riktlinjerna. Vid dessa situationer är det av särskild vikt att utemiljön har väl fungerande funktioner och samband och är slitagetålig. Kompensationsåtgärder eller kompletterande utemiljöer kan behövas. De fungerar som en ersättning för att motverka att värden och funktioner minskar. Åtgärderna kan vara att skapa nya värden på annan plats (komplement) eller att förbättra befintliga funktioner inom gården. Vilka kompensationsåtgärder eller tillgängliga kompletterande utemiljöer som kan bli aktuella avgörs i det enskilda projektet och beror på vilka funktioner som omgivningen kan bidra med samt om förskolan eller skolan planeras i stadsmiljö eller i villaområde. Kompletterande utemiljöers lämplighet ska bedömas utifrån närhet, säkerhet, tillgänglighet och trafiksituation. Malmö stads analysverktyg, Lekvärdesfaktor bör då användas vid bedömning av de kompensatoriska faktorernas kvalitet.

Vid bedömning av friytor understigande 30 m² per barn i förskolan och 15 m² i grundskolan krävs ett sammanlagt värde om +3 i lekvärdesfaktor.

Vid tidsbegränsade bygglov för tillfälliga skol- och förskolelokaler för avsteg från riktlinjerna med avseende på friyta göras. Extra höga krav ställs då på huvudmannen genom kompletterande och kompenserande åtgärder att säkerställa det pedagogiska uppdraget utifrån läroplanerna.

Det är verksamhetens huvudman som ska visa hur barns och elevers behov av rörelse och utevistelse kan tillgodoses och det är då viktigt att redan i lokaliseringsskedet och framtagande av lämplig tomt ta hänsyn till att detta kan uppnås med stöd av ovanstående resonemang.

3.5 Ändamålsenlig utemiljö

Läroplanen för skolan belyser vikten av en ändamålsenlig utemiljö och räknas som en del av arbetsmiljön. Både förskole- och skolgården är att betrakta som en viktig pedagogisk resurs och kompletterar barns och elevers inomhusmiljöer. Gården ska erbjuda variation i lärande situationer, motorisk utveckling, lek och samspel, likväl som vila och återhämtning. För äldre elever är det viktigt att det också ges möjlighet till olika mötesplatser som bidrar till social och lekfull samvaro under trygga och avslappnade former.

Utrymme för att genomföra grundskolans uppdrag inom idrott och hälsa ska säkerställas.

Den motoriska svårighetsgraden på gården ska variera och lekfunktioner kan ordnas med naturmaterial, gårdens befintliga vegetation och höjdskillnader men också med hjälp av tillförd lekutrustning och skapad vegetation och nivåskillnader.

Vegetation kan med fördel planeras så att den pedagogiska verksamheten kan samspela med vad som händer under året med växter och träd. Vegetation är även ett pedagogiskt verktyg för läroplanernas uppdrag att utveckla intresse och förståelse för naturens olika kretslopp och för hur människor, natur och samhälle påverkar varandra. Samt till att behandla förutsättningarna för biologisk mångfald, en god miljö och en hållbar utveckling. Ekosystemtjänster är de produkter och tjänster från naturens ekosystem som bidrar till människans välbefinnande. Ekosystemtjänster såsom naturpedagogik och lekmaterial från växtlighet har viktiga pedagogiska syften. Grönskan på en förskole- eller skolgård kan genom medvetna val av växter dessutom bidra till viktiga ekologiska spridningssamband på en större skala, vilket är bra för den biologiska mångfalden.

Gården ska planeras så att goda sol- och skuggförhållanden kan uppnås. Strålsäkerhetsmyndighetens rekommendationer för UV-säkra förskole- och skolgårdar för barn och elever upp till tolv år bör följas.

Belysningen ska vara tillräckligt god även under årets mörka tid och även i de fall förskolan eller skolan har verksamhet på kvällar, nätter och helger. Att tänka på vid planering av belysning och utformning är att förskole- och skolgårdar ofta används för lek och rekreation av de boende i närheten.

3.6 Trafiksäkerhet

Angöring och parkering ska i första hand ske på fastighetsmark och vara skilt från barnens och elevernas friytor. Hämta/lämnazon och parkering behöver inte placeras i direkt anslutning till förskola/skola. Ett visst avstånd mellan angöring och förskola/skola kan vara gynnsamt ur ett trafiksäkerhetsperspektiv. Det ska finnas en trafiksäker väg från angöring till barnens entréer. Onödigt generösa parkeringsytor ska undvikas i anslutning till förskola/skola för att begränsa mängden biltrafik.

Tillräcklig yta för lastning/lossning bör om möjligt säkerställas på fastighetsmark. Ytor för lastning, lossning och avfallshantering ska tas i beaktning vid planering av förskola/skola för att möjliggöra trafiksäkra lösningar.

Backrörelser ska undvikas.

Plan- och bygglagen 8 kap 9§ uttrycker att om tomten skall bebyggas med lokaler för fritidshem, förskola eller skola ska det på tomten eller i närheten av den finnas tillräckligt stor friyta som är lämplig för lek och utevistelse. Om det inte finns tillräckliga utrymmen för att ordna både friyta och parkering ska man i första hand ordna friyta. Vid planering av parkeringsplatser kan det bli aktuellt att ta hänsyn till den bebyggelsestäthetsgrad som uttrycks i Översiktsplanen. Där bör kravet på antal parkeringsplatser vara mindre inom den täta staden.

3.7 Buller ute

Det finns för närvarande inga regler för förskole- och skolgårdar vad gäller buller utomhus. För bostadsbyggnader finns dock regler och ljudnivåerna som gäller för utemiljöer vid bostäder ska vara vägledande för friytor vid förskole- och skolgårdar. Bullerreducerande åtgärder kan vidtas för att minska ljudnivån på hela eller delar av gårdarna.

4 Medverkande, referenser och litteraturtips

4.1 Medverkande i arbetet med framtagande av riktlinjer

Riktlinjerna har arbetats fram under 2015 och 2016 inom ramen för skolutvecklingsprojektet *Ett lärande Väsby* och delprojektet *Lokal försörjning*. Fastighetschefen på kontoret för samhällsbyggnad har haft rollen som projektledare för arbetet.

Deltagande kommunala kontor:

- utbildningskontoret
- kontoret för samhällsbyggnad
- miljökontoret
- kultur-och fritidskontoret

Deltagande huvudmän:

- kommunala huvudmännen, både förskola och skola
- Måbra Förskolor AB
- Magnetica Education AB

Fem kommuner som redan arbetar med riktlinjer och funktionsprogram för planering av verksamhetslokaler har fungerat som referensgrupp och stöttat arbetet med goda råd och bra förslag utifrån egna erfarenheter.

- Sollentuna kommun
- Sigtuna kommun
- Järfälla kommun
- Upplands Bro kommun
- Täby kommun

Efter att riktlinjerna godkänts tar utbildningskontoret över ansvaret för att riktlinjerna används som planeringsunderlag till varje ny förskola och grundskola som kommunen uppför eller bygger om. Vid behov revideras riktlinjerna i samverkan med övriga deltagande kontor. Kontaktperson är utbildningschef.

4.2 Referenser

4.2.1 Lagstiftning, allmänna råd

Nedan listas de lagstiftningar, författningar etc. som berörs i riktlinjerna samt fastighetsägarens anvisningar och funktionskrav. Listorna gör inte anspråk på att vara kompletta.

- Skollagen (2010:800)

- Läroplan för förskolan, Lpfö 98, reviderad 2010
- Allmänna råd med kommentarer om förskolan, Skolverket 2013
- Läroplan och kursplaner för grundskolan, Lgr 11
- Arbetsmiljölagen (AM 1977:1160)
- Miljöbalken (MB 1998:808)
- Livsmedelslagen (LML 1971:511)
- Hälso- och sjukvårdslagen (1982:763, 2d §) avseende elevhälsa
- Boverkets allmänna råd om friyta för lek och utevistelse vid fritidshem, förskolor, skolor eller liknande verksamhet, BFS 2015:1 – FRI 1
- Folkhälsomyndighetens allmänna råd om buller, temperatur, ventilation och städning, FoHMFS 2014:13, 2014:17, 2014:18 och 2014:19
- Plan- och bygglagen (PBL, 2010:900)
- Plan- och byggförordningen, PBF (2011:338)
- Boverkets byggregler, BBR 22
- Produktsäkerhetslagen (PSL 2004:451)
- Tekniska riktlinjer, SRF Br008:2 – Automatiska brandlarmanläggningar och släcksystem
- Arbetsmiljöverkets föreskrift AFS 2009:2 om arbetsplatsens utformning
- Buller (AFS 2005:16)
- Ljus- och belysning – belysning av arbetsplatser – Del 1: Arbetsplatser inomhus, SS- EN 12464-1 (Svensk standard för belysningsstyrka arbetsområden)
- Svensk standard för fettavskiljare SS-EN 1825-1 och SS-EN 1825-2

4.2.2 Kommunala styrdokument

Kommunala styrdokument som berörs i riktlinjerna samt fastighetsägarens anvisningar och funktionskrav listas nedan. Listan gör inte anspråk på att vara komplett:

- Upplands Väsby kommuns Energi- och klimatstrategi
- Handbok för avfallsutrymmen, råd och anvisningar för transport, förvaring och dimensionering av hushållsavfall, Upplands Väsby kommun
- Kommuns dagvattenpolicy, Dagvatten i Oxundaåns avrinningsområde – policy, råd och riktlinjer
- Teknisk handbok Upplands Väsby kommun
- Biblioteksplan 2015-2019, Kommunfullmäktige den 13 april 2015 § 60
- Barnchecklista, Kommunstyrelsen den 13 oktober 2014 § 149
- Utvecklingsplan för ekosystemtjänster i Upplands Väsby kommun, 5 februari 2016
- Klimat- och sårbarhetsanalysen (KSA)

4.3 Lästips

Följande litteratur kan tjäna som inspiration och fördjupning inom ämnen som berörs i riktlinjerna samt fastighetsägarens anvisningar och funktionskrav:

- Skolgården, förvaltning och utveckling av förskole- och skolgårdar, SKL 2015
- Gör plats för barn och unga! En vägledning för planering, utformning och förvaltning av skolans och förskolans utemiljö, Boverket 2015

- Säkra lekplatsen, Olycksförebyggande utformning av lekplatser och lekredskap, SKL 2009
- Lekredskap och stötdämpande underlag – Del 1: Allmänna säkerhetskrav och provningsmetoder, SS-EN 1176-1:2008
- Lekredskap och stötdämpande underlag – Del 7: vägledning för installation, besiktning, underhåll och drift, SS-EN 1176-1:2008
- Tillgänglighet för alla, SKL 2014
- Tillgängliga skolor – goda exempel på hur skolor kan anpassas, SKL 2012
- Våga se, våga höra, våga agera! Om skadeförebyggande arbete i skolor och förskolor, SKL 2014
- Skolan och förskolans utemiljöer, kunskap och inspiration vid planering av barns utemiljö, Skolhusgruppen, Movium och Arkus 2014
- Förskola, form pedagogik, erfarenheter från energieffektiva byggnader, Arkus och Lågan 2015
- Bullret bort! En liten bok om god miljö i förskolan, Socialstyrelsen 2006
- Bullerskydd i bostäder och lokaler, Boverket 2008
- Väpnat våld i skolan - hur skolor kan agera om det händer, skrift utgiven av Skolverket, Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, Rikspolisstyrelsen samt Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) 2014.
- Barnsäkerhetsrådet tema skola – publikation från MSB, Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, 2015

4.4 Övriga källor och referenser

Erfarenheter som ligger till grund för riktlinjerna från tidigare genomförda projekt i Upplands Väsby är:

- Råbäckens förskola
- Sanda Ängar förskola
- Odenskolan
- Bollstanäs skola

Funktionsprogram eller motsvarande som finns framtagna av andra kommuner finns med som inspiration till riktlinjerna:

- Umeå kommun
- Örnsköldsvik kommun
- Uppsala kommun
- Lidingö kommun
- Sigtuna kommun
- Sollentuna kommun
- Järfälla kommun
- Skolfastigheter i Stockholm AB, SISAB
- Malmö stad
- Göteborgs stad

Bilaga I Analysverktyg för kvalitetsbedömning av utemiljö vid förskola

Analysverktyg för kvalitetsbedömning av utemiljö vid förskola

För att bedöma utemiljöns kvalitet vid förskolor har Malmö stad sedan 2011 använt ett framtaget analys- och planeringsverktyg som kallas lekvärdesfaktor. Verktöget är användbart i bygglovsgranskning av planer för nyetablering men även för att inventera kvalitet och utvecklingsbehov i befintliga utemiljöer. Denna bilaga, *Bilaga 1 Analysverktyg för kvalitetsbedömning av utemiljö vid förskola*, beskriver verktöget och dess funktion.

Utemiljöns betydelse

Boverkets ”Gör plats för barn och ungal En vägledning för planering, utformning och förvaltning av skolans och förskolans utemiljö”, utgiven 2015, sammanfattar den forskning som finns om utemiljöns betydelse för barns utveckling och hälsa.

Det är viktigt för barns utveckling, på en mängd plan, att de får vistas ute i grön miljö. Utemiljö av god kvalitet gör att barnen tillägnar sig kunskaper och färdigheter till stor del på egen hand, vilket är en del av att växa och utvecklas som människa. Det går alltså inte att ersätta det barnen lär sig genom att bygga koja i en naturlig miljö, med pedagogik och byggd miljö.

Det har visat sig att barn som har tillräckligt stor friyta i direkt anslutning till förskolebyggnaden är ute mer, rör sig mer och leker mer rörligt och omväxlande än barn som måste förflytta sig till en park för utomhusvistelse eller lek. Mer omväxlande och rörlig lek ger barnen större utvecklingsmöjligheter och har goda hälsoeffekter.

Friytans kvalitet

Forskning och studier visar att lekytan bör ha en viss storlek för att barnens lek ska kunna utvecklas och ha ett varierat innehåll.

När det gäller utemiljön visar erfarenheter i Malmö att det storleksmässigt tycks gå en gräns ungefär vid 30 m² friyta per barn. När gårdarna är mindre blir användningsmöjligheterna begränsade och slitaget stort. Slits lek-miljöerna förlorar de väsentligt i lekvärde. Enligt forskning har friytans totala storlek betydelse för att den ska kunna rymma de kvaliteter som behövs för en fullgod lekmiljö. Studier visar att minimum tycks utgöras av 2000 - 3000 m². Vid denna storlek är ytan så stor att det händer något med barnens lek - det uppstår mer rörelse och spring i leken.

Andelen barn som går i förskola och på fritidshem efter skoltid ökar, vilket gör att förskole- och skolgården i praktiken är den enda utemiljö som de använder under vardagar. Detta faktum gör att behovet av bra utemiljöer vid förskola och skola ökar.

Lekvärdesfaktor för bedömning av förskolegårdar i Upplands Väsby

Lekvärdesfaktor

Lekvärdesfaktorn, som togs fram av Malmö stad 2011, är ett analysverktyg avsett att användas i bygglovgranskningen. Det kan också användas som ett planeringsverktyg i detaljplaneprocessen för att säkra att det är möjligt att uppnå en bra kvalitet i kritiska lägen.

Lekvärdesfaktorn beskriver och betygsätter de kvaliteter utemiljö bör ha. Den består av sju kvalitetsaspekter som poängsätts:

1. Friyta
2. Zonering av utemiljön
3. Tillgänglighet
4. Vegetation och topografi
5. Integrering av lekutrustning i landskapet
6. Möjlighet till förståelse av sin omvärld
7. Samspel mellan ute och inne

Alla kvalitetsaspekter delas in i tre nivåer. Den första nivån ger +1 poäng, den andra nivån ger 0 poäng och den tredje ger -1 poäng. Strävan bör hela tiden vara att komma upp till så många pluspoäng som möjligt. Om utemiljön endast delvis når upp till kvaliteterna inom respektive poängnivå, kan halva poäng ges.

För att en bra bygglovgranskning och tillsyn ska kunna göras ska markplaneringsplan, inklusive huvudsakliga material, växtförteckning samt utrustnings- och planteringsplan redovisas vid bygglovsansökan.

I lekvärdesfaktorn vägs en utemiljön friyta och lekkvalitet samman för att ge en helhetsbedömning av utemiljöns lekvärde. Lekvärdet är ett tydligt sätt att värdera en väl genomtänkt utemiljö. Bedömningsmetoden gör mjuka värden tydligare och lättare att förstå och kräva.

Lekvärdesfaktorn är avsedd att inspirera vid utformning av utemiljön, användas vid granskning av bygglovritningar av utemiljön inför bygglovsgivning och som ett underlag vid bedömning av möjliga förbättringsåtgärder på befintliga utemiljöer. Syftet är att nå en hög lekkvalitet på utemiljön.

Lekvärdesfaktorn kan också fungera som ett underlag då man planerar skötselåtgärder i utemiljön. Utemiljön utformning kan utvecklas och förändras genom ett medvetet val av skötselåtgärder.

Särskilt i befintlig tät stadsmiljö ger lekvärdesfaktorn en möjlighet att till viss del kompensera en mindre friyta (låg kvantitet) med ett rikt innehåll (hög kvalitet).

För att få en bild vilken nivå på lekvärdesfaktorn som ska anses som ett acceptabelt värde genomförde Malmö stad en inventering av lekvärdet på befintliga gårdar. Ett tjugotal förskolor inventerades med slutsatsen att ett godkänt värde för lekvärdesfaktorn sattes till +3 poäng. Förutsättningarna i Upplands Väsby kommun ger ingen anledning att göra någon annan bedömning.

1. Friyta

30 m² friyta/barn och/eller minimum 2000 m² samlad friyta på förskolegården eftersträvas för att ge tillräckligt utrymme för barnens lek samt för att inte slitaget på gården ska bli för stort. Slits lekmiljöerna förlorar de väsentligt i lekvärde.

- +1 Friytan är minst 30 m²/ barn och minst 2000 m² totalt.
- 0 Friytan är mindre än 30 m² men som minst 25 m²/ barn och ca 2000 m² totalt.
- 1 Friytan är under 25 m²/ barn och under 2000 m² totalt.

2. Zonering av utemiljön

Utemiljön bör ha tre zoner som barnen kan röra sig fritt mellan, och som erbjuder fler och mer varierade lekmöjligheter efter hand som barnen utvidgar sitt territorium. Närmast huset finns den trygga zonen, längst ut ligger den vilda zonen och däremellan finns den vidlyftiga zonen.

Den trygga zonen - är ett område att vistas i för att uppleva trygghet och lugn och ro.

Den vidlyftiga zonen - i utemiljön behövs också en vidlyftig och dynamisk zon, med plats för utrymmeskrävande lek. Här ska finnas gott om utrymme för rörelse och barnen kan tumla runt fritt och röra sig i många olika riktningar mellan många olika aktiviteter.

Den vilda zonen - i alla utemiljöer bör det finnas platser där barnen kan uppleva känslan av "frihet", "rymd" och "oändlighet". Det är en zon med mycket, tät växtlighet och möjligheter att vara ifred. I den vilda zonen kan den viktiga leken att bygga och vistas i kojor ske, här får man känslan av att vara i en annan värld. Minst en tredjedel av friytan bör kunna räknas till den vilda zonen.

- +1 Gården har egenskaper från alla tre zonerna.
- 0 Gården har egenskaper från två av zonerna.
- 1 Gården upplevs endast som en zon.

3. Tillgänglighet

Tillgänglighet innebär dels att barn med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga ska ha tillgång till utemiljöns upplevelser, dels att personal eller föräldrar med funktionsnedsättningar ska ha god tillgänglighet till förskolan.

För att en lekplats ska vara tillgänglig handlar det ofta om anpassningar som alla har nytta av, t.ex. att en sandlåda har en upphöjd kant som kan fungera som ett sittstöd eller att sandlådan har en upphöjd och utskjutande del så att man kan komma ner med händerna även sittandes i rullstol. En tumregel kan vara att en av varje sak ska vara tillgänglighetsanpassad. En av gungorna, en av odlingsbäddarna o.s.v. Det kan handla om att rutsch-

kanan är så bred att man kan åka med någon bredvid sig samtidigt som det finns en som är så smal att man själv kan hålla sig i båda kanter hela tiden

- +1 Funktionshindrade kan ta sig runt förskolebyggnaden och ut på stora delar av gården, till områden i alla förskolegårdens zoner. Markmaterialet möjliggör att rörelsehindrade kan komma intill de flesta av gårdens lekredskap. Ett flertal av lekredskapen är möjliga för rörelsehindrade att använda på egen hand. Färgsättning med kontraster ökar orienterbarheten för barn och vuxna med nedsatt syn.
- 0 Funktionshindrade kan röra sig runt byggnaden och utnyttja en större del av gården på egen hand. Det finns exempel på lekredskap som är tillgängliga även för funktionshindrade.
- 1 Funktionshindrade kan inte ta sig runt byggnaden på egen hand. På grund av markens utformning kommer rörelsehindrade inte fram till lekredskapen och kan heller inte använda dessa.

4. Vegetation och topografi

Vilka växter och vilket markmaterial som väljs är viktigt för att skapa en utemiljö med hög kvalitet. Växter som på olika sätt kan användas i den pedagogiska verksamheten och som stimulerar sinnesintryck och upplevelser ger ett mervärde till utemiljön. Träd skyddar mot sol som är för stark för barnens ömtåliga skinn och bör finnas vid alla platser för lek, så att barnen har möjlighet att välja skugga. Likaså bör det finnas växter som har bär, ollon, näsor eller annat som kan användas som löst material i leken. Växter med giftiga bär eller frukter ska inte användas. Starkt doftande och allergiframkallande växter ska undvikas. Genom att från början plantera stora buskar och träd upplevs utemiljön som lummig redan de första åren efter inflyttningen. Kullar ger särskild fart åt leken och behövs för att öka barnens fysiska aktivitet.

- +1 Minst hälften av gården har varierad topografi. Det finns ytor med naturlig vegetation eller planterad varierad vegetation som går att leka i. Det finns platser för lek i såväl soliga lägen som i skugga.
- 0 Utemiljö med enstaka kulle. Den största delen av vegetationen går inte att leka i, men en del av vegetationen är lekbar. Delar av gården ligger i skugga.
- 1 Platt utemiljö med vegetation som inte går att leka i. I stort sett hela utemiljön har samma solförhållanden, den är antingen solbelyst eller ligger i skugga.

5. Integrering av lekutrustning i landskapet

Lekutrustning som är integrerad i landskapet tillför ytterligare en dimension, både till landskapet och till lekupplevelsen. Det kan t.ex. göras genom att klätterleken samordnas med kullar och träd eller genom att rutschkana läggs i en kulle. Om rutschkanan integreras i en backe kan man undvika stege, vilket är bra också ur tillgänglighetssynpunkt. Rutschkana bör inte placeras i söderläge, eftersom redskap som blir heta av solen kan vara ett problem för dem som har nedsatt känsel.

-
- +1 På ett flertal ställen finns exempel på lekredskap som är integrerade i utemiljöns gestaltning och topografi. Dessa står således inte inom inramade ytor för lek. Naturliga partier av utemiljöns gestaltning kan användas som lekutrustning.
 - 0 Det finns lekredskap som är integrerade i gestaltning och topografi, men de flesta står inom avgränsade områden utan kontakt med omkringliggande ytor.
 - 1 I princip all lekutrustning står inom inramade lekområden. Utemiljön utanför detta erbjuder en torftig lekmiljö.

6. Möjlighet till förståelse av sin omvärld

I utemiljön ska barnet ges möjligheter att förstå sin omvärld; utemiljön ska vara flexibel och möjlig att utveckla efter hand. Det mest hållbara sättet att skapa föränderlighet är genom stor variation - mycket växter och naturmark - då finns det en naturlig föränderlighet som skiftar hela året

- +1 Utemiljön förändras under året och det finns olika saker för barnen att göra här under de olika årstiderna. Det finns löst material för barnen att använda och möjlighet för konstruktionslek med exempelvis vatten och sand. Det finns odlingsmöjligheter i utemiljön och någon natur/vild miljö där barnen kan följa kretsloppet.
- 0 Ett flertal naturliga inslag i utemiljön förändras med årstiderna. Delar av utemiljön är möjlig för barnen att undersöka och påverka. Det finns någon form av praktiskt exempel på hur omvärlden fungerar, exempelvis odling.
- 1 Den största delen av utemiljön är hårdgjord och inte möjlig att påverka. Färdiga lekredskap och anvisade lekytor styr leken.

7. Samspel mellan ute och inne

- +1 Både små och stora barn har god utsikt över grönska inifrån förskolebyggnaden. Lågt placerade fönster gör att barnen kan se rakt ut. Utgångar till gården finns från flera verksamhetsrum. Direktkontakten gör det lätt att flytta ut den pedagogiska verksamheten.
- 0 Barnen kan uppleva grönska inifrån avdelningarna.
- 1 Ingen eller nästan ingen grönska upplevs inifrån avdelningarna. Det finns inga direktutgångar till utemiljön utan barnen måste invänta personal för att få tillgång till utemiljön i dess helhet.

Bilaga 2 Analysverktyg för kvalitetsbedömning av utemiljö vid grundskola

Analysverktyg för kvalitetsbedömning av utemiljö vid fritidshem eller skola

För att bedöma utemiljöns kvalitet vid förskolor har Malmö stad sedan 2011 använd ett framtaget analys- och planeringsverktyget friyrefaktor. Denna bilaga, *Bilaga 2 Analysverktyg för kvalitetsbedömning av utemiljö vid fritidshem eller skola*, beskriver verktyget och dess funktion.

Utemiljöns betydelse

Boverkets ”Gör plats för barn och unga! En vägledning för planering, utformning och förvaltning av skolans och förskolans utemiljö”, utgiven 2015, sammanfattar den forskning som finns om utemiljöns betydelse för barns utveckling och hälsa.

Det är viktigt för barns utveckling, på en mängd plan, att de får vistas ute i grön miljö. Utemiljö av god kvalitet gör att barnen tillägnar sig kunskaper och färdigheter till stor del på egen hand, vilket är en del av att växa och utvecklas som människa. Det går alltså inte att ersätta det barnen lär sig genom att vistas i en naturlig miljö, med pedagogik och byggd miljö.

Det har visat sig att barn som har tillräckligt stor friyta i direkt anslutning till skolbyggnaden är ute mer, rör sig mer och är mer omväxlande aktiva än barn som måste förflytta sig till en park för utomhusvistelse eller lek. Mer omväxlande och rörlig lek ger barnen större utvecklingsmöjligheter och har goda hälsoeffekter.

Friytans kvalitet

Forskning och studier visar att vistelseytan bör ha en viss storlek för att barnens utomhusaktiviteter ska kunna utvecklas och ha ett varierat innehåll.

Enligt forskning har friytans totala storlek betydelse för att den ska kunna rymma de kvaliteter som behövs för en fullgod vistelsemiljö utomhus. Studier visar att minimum tycks utgöras av 2000 - 3000 m². Vid denna storlek är ytan så stor att det händer något med barnens aktiviteter - det uppstår mer rörelse och spring.

Skolgården är i praktiken den enda utemiljö som eleverna använder under skoldagen samtidigt som andelen elever som går på fritidshem efter skoltid ökar. Detta faktum gör att behovet av bra utemiljöer vid skolan ökar.

Analysverktyg för kvalitetsbedömning av friyta vid grundskola i Upplands Väsby kommun

Friytefaktor

Friytefaktorn är ett analysverktyg avsett att användas i bygglovgranskningen. Det kan också användas som ett planeringsverktyg i detaljplaneprocessen för att säkra att det är möjligt att uppnå en bra kvalitet i kritiska lägen.

Friytefaktorn beskriver och betygsätter de kvaliteter skolgården bör ha. Den består av sju kvalitetsaspekter som poängsätts:

1. Friyta
2. Zonering av utemiljön
3. Tillgänglighet
4. Vegetation och skugga
5. Integrering av lekutrustning i landskapet
6. Möjlighet till förståelse av sin omvärld
7. Samspel mellan ute och inne

För att en bra bygglovgranskning och tillsyn ska kunna göras ska markplaneringsplan, inklusive huvudsakliga material, växtförteckning samt utrustnings- och planeringsplan redovisas vid bygglovsansökan.

I friytefaktorn vägs en utemiljös friyta och lekkvalitet samman för att ge en helhetsbedömning av gårdens vistelsevärde. Friytefaktorn är ett tydligt sätt att värdera en väl genomtänkt utemiljö. Bedömningsmetoden gör mjuka värden tydligare och lättare att förstå och kräva.

Friytefaktorn är avsedd att inspirera vid utformning av utemiljöer, användas vid granskning av bygglovritningar av utemiljön inför bygglovsgivning och som ett underlag vid bedömning av möjliga förbättringsåtgärder i befintliga utemiljöer.

Friytefaktorn kan också fungera som ett underlag då man planerar skötselåtgärder i utemiljön. Utemiljöns innehåll kan utvecklas och förändras genom ett medvetet val av skötselåtgärder. Särskilt i befintlig tät stadsmiljö ger friytefaktorn en möjlighet att till viss del kompensera en mindre friyta (låg kvantitet) med ett rikt innehåll (hög kvalitet).

Friytefaktorns sju kvalitetsaspekter poängsätts mellan -1, 0 och +1. Om gården endast delvis når upp till kvaliteterna inom respektive poängnivå, kan halva poäng ges. Ett godkänt värde för friytefaktorn har satts till +3 poäng.

1. Friyta

+1	Friytan är minst 15 m ² /grundskoleelev.
0	Friytan är mindre än 15 m ² men minst 12 m ² /grundskoleelev.
-1	Friytan är under 12 m ² /grundskoleelev.

2. Zonering av skolgården

Utemiljön bör ha egenskaper från tre zoner: en trygg, en dynamisk och en vild.

Den trygga zonen - är ett område att vistas i för att uppleva trygghet och lugn och ro.

Den dynamiska zonen - är ett område med gott om utrymme för utrymmeskrävande lek. Här ska finnas gott om utrymme för rörelse och eleverna kan röra sig i många olika riktningar mellan många olika aktiviteter.

Den vilda zonen - är ett område med mycket, tät växtlighet och möjligheter att vara ifred.

- +1 Skolgården har egenskaper från alla tre zonerna.
- 0 Skolgården har egenskaper från två av zonerna.
- 1 Skolgården har egenskaper från endast en zon.

3. Tillgänglighet

- +1 Funktionshindrade kan ta sig runt skolbyggnaden, ut i hela utemiljön och till utemiljön samtliga zoner. Flera aktivitetsredskap är möjliga för funktionshindrade att använda på egen hand. Funktionshindrade ges flera möjligheter till socialt samspel, pedagogiska och fysiska aktiviteter.
- 0 Funktionshindrade kan röra sig runt skolbyggnaden och ut i minst två av skolgårdens zoner. Några aktivitetsredskap är möjliga för funktionshindrade att använda på egen hand. Funktionshindrade ges möjlighet till socialt samspel, pedagogiska och fysiska aktiviteter.
- 1 Utemiljön är inte tillgänglig. Funktionshindrade kan inte ta sig runt byggnaden på egen hand pga markens utformning eller hinder. Inga aktivitetsredskap är möjliga för funktionshindrade att använda på egen hand. Funktionshindrade ges få eller inga möjligheter till socialt samspel, pedagogiska och fysiska aktiviteter.

4. Vegetation och skugga

- +1 Mer än hälften av skolgården har varierad vegetation med naturmark och infiltrerande ytor. Vegetationen skapar flera olika rumsligheter för många aktiviteter. Det finns flera möjligheter för eleverna att lära genom att uppleva naturens sinnesintryck och årstidsväxlingar. Det finns flera nyttoväxter och växter för sinnliga upplevelser. Det finns många platser för aktiviteter i såväl soliga lägen som i skugga. Vegetation och skärmtak ger halvskugga.
- 0 Mindre än hälften av utemiljön har varierad vegetation med naturmark och infiltrerande ytor. Vegetationen skapar några olika rumsligheter för olika aktiviteter. Det finns platser för aktiviteter i såväl soliga lägen som i skugga. Vegetation och skärmtak ger halvskugga.

- 1 Det saknas vegetation med naturmark och genomsläppliga ytor. I stort sett hela gården har samma sol-/skuggförhållanden, där skolgården antingen är solbelyst eller ligger i skugga.

5. Integrering av lekutrustning i landskapet

- +1 Mer än hälften av den fasta utrustningen är integrerad i skolgårdens topografi och gestaltning och naturliga partier av skolgården och omgivningen kan användas för fria aktiviteter. Det finns flertal nivåskillnader (terrasseringar, kullar, svackor) så att gården har varierad topografi.
- 0 Mindre än hälften av den fasta utrustningen är integrerad i utemiljön topografi och gestaltning, men majoriteten står inom avgränsade områden utan kontakt med det omkringliggande landskapet. Det finns endast ett fåtal eller små nivåskillnader.
- 1 All fast utrustning står inom ett inramat lekområde utan kontakt med buskar eller träd. Det saknas naturliga element som kan användas som lekutrustning eller annan fri aktivitet. Det finns inga märkbara nivåskillnader i mark.

6. Möjlighet till förståelse av sin omvärld

Enligt grundskolans läroplan är skapande arbete och lek väsentliga delar i det aktiva lärandet. Särskilt under de tidiga skolåren har leken stor betydelse för att eleverna ska tillägna sig kunskaper. Skolan ska sträva efter att erbjuda alla elever daglig fysisk aktivitet inom ramen för hela skoldagen. Utforskande, nyfikenhet och lust att lära ska utgöra en grund för skolans verksamhet.

- +1 Utemiljön rymmer fler än två stycken miljöer för pedagogisk aktivitet, med stor variation i skala och rumslighet. Det finns flera möjligheter att följa naturens kretslopp med naturelement som vatten, luft, vind värme och energi. Det är möjligt för eleverna att lära genom att uppleva de sinnesintryck som naturen och årtidsväxlingarna ger. Eleverna har flera möjligheter att utmana sig själva i utemiljön och det finns möjlighet för eleverna att uttrycka en bredd av konstnärlig kreativitet.
- 0 Utemiljön rymmer en- eller två stycken miljöer för pedagogisk aktivitet och utemiljön har en begränsad variation i rumslighet och skala. Det finns någon form av möjlighet att följa ekosystemens naturliga kretslopp och att förstå element som vatten, luft eller vind. Det finns tillgång till någon form av löst naturmaterial men begränsad tillgång till vatten. Det finns begränsad möjlighet för eleverna att uttrycka en konstnärlig kreativitet.
- 1 Utemiljön saknar specifika miljöer för pedagogisk aktivitet. Utformningen är ensidig utan variation i skala eller rumslighet. Det saknas möjligheter att följa naturelement som vatten, luft, vind och det är svårt att förstå naturprocesser eller energikällor. Det är svårt för eleven att lära genom att uppleva de sinnesintryck som naturen och årtidsväxlingarna ger. Det saknas helt möjlighet för eleverna att uttrycka en konstnärlig kreativitet.

7. Samspel mellan ute och inne

- +1 Eleverna kan uppleva grönska inifrån klassrummet. Eleverna kan på ett enkelt sätt ta sig ut till utemiljön på egen hand. Samspelet mellan inomhus och utomhusmiljön är starkt.
- 0 Eleverna kan uppleva grönska inifrån skolbyggnaden. Direktutgångar finns endast från kapprum/uppehållsrum, till skolgården. Samspelet mellan inomhus- och utomhusmiljön är svag.
- 1 Ingen grönska kan upplevas inifrån skolbyggnaden och det finns inga direktutgångar till utemiljön. Samspelet mellan inomhus- och utomhusmiljön saknas.

Upplands Väsby
kommun

Upplands Väsby kommun • 194 80 Upplands Väsby • telefon 08-590 970 00
Besöksadress: Dragonvägen 86 • Väsby centrum • upplands.vasby.kommun@upplandsvasby.se